

УДК 347.211

Право інтелектуальної власності на торгову марку

Киричук А.С.

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри права

Вінницького торговельно-економічного інституту

Київського національного торговельно-економічного університету

Топіна Я.Ю.

студентка

факультету економіки, менеджменту та права

Вінницького торговельно-економічного інституту

Київського національного торговельно-економічного університету

Статтю присвячено дослідженню набуття прав інтелектуальної власності на торговельні марки. Визначено підстави набуття права на торговельні марки. Опрацьовано основні документи, акти та закони, які регулюють відносини у сфері реєстрації торговельних марок. Виявлено причини, за яких інтелектуальне право на торгову марку може бути недійсним.

Ключові слова: торговельна марка, інтелектуальна власність, виникнення прав, добре відома торговельна марка, право інтелектуальної власності.

Киричук А.С., Топіна Я.Ю. ПРАВО ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ НА ТОРГОВУЮ МАРКУ

Статья посвящена исследованию приобретения прав интеллектуальной собственности на торговые марки. Определены основания приобретения права на торговые марки. Обработаны основные документы, акты и законы, которые регулируют отношения в сфере регистрации торговых марок. Выявлены причины, при которых интеллектуальное право на торговую марку может быть недействительным.

Ключевые слова: торговая марка, интеллектуальная собственность, возникновение прав, хорошо известная торговая марка, право интеллектуальной собственности.

Kirichuk A.S., Topina Y.Y. INTELLECTUAL PROPERTY'S RIGHT TO THE TRADEMARK

The article is devoted to the study of the acquisition of intellectual property rights for trademarks. The grounds for acquiring the right to trademarks have been determined. Developed key documents, acts, and laws regulating relations in the field of registration of trademarks. Also revealed the reasons why intellectual property rights to the trademark may be invalid.

Keywords: trade mark, intellectual property, the emergence of rights, a well-known trade mark, intellectual property law.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах сьогодення діяльність із надання послуг, реалізації продукції неможливо уявити без використання торгових марок, які дають змогу відокремити продукцію одних суб'єктів господарювання від інших.

Одним із головних складників національного багатства України є інтелектуальна власність, яка сприяє розвитку економіки і науки. З підвищенням значущості інформації інтелектуальна власність стала стверджуватися як один із найважливіших інтелектуальних ресурсів господарської діяльності суспільства. Завдяки бурхливому розвитку наукової, технічної і художньої творчості, інтернаціоналізації господарських зв'язків інтелектуальна власність стала таким самим об'єктом права власності, як і засоби виробництва.

Торговельна марка є одним із найпоширеніших об'єктів права інтелектуальної власності, які використовуються у сфері господарської діяльності.

Основною метою використання торговельних марок є індивідуалізація товарів та послуг суб'єктів господарювання. Однак в умовах сьогодення можна побачити чимало торговельних марок, які є дуже схожими зовні та використовуються для позначення тотожних категорій товарів, хоча при цьому належать різним суб'єктам господарювання.

Такі співпадіння можуть бути як випадковими, так і навмисними, коли недобросовісні правовласники намагаються, використовуючи подібні до вже відомих торговельні марки, збільшити попит на власну продукцію чи послуги. У зв'язку із цим велике значення

має своєчасне та належне засвідчення добросовісним власником торговельної марки прав на неї. Слід відзначити, що сфера використання торговельної марки впливає й на умови набуття прав на неї. При цьому велике значення має, з одного боку, ефективний захист прав та інтересів правласника від незаконних посягань на торговельну марку третіх осіб, а з іншого – унеможливлення зловживання правовласником належними йому правами інтелектуальної власності, що може призводити до неправомірних обмежень прав інших суб'єктів господарювання.

У зв'язку із цим у законодавстві передбачено різні підстави набуття прав на торговельні марки, що дає змогу врахувати інтереси всіх учасників відносин, які виникають у сфері використання торговельних марок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових дослідженнях із права інтелектуальної власності приділяється чимало уваги визначенню особливостей торговельної марки, співвідношенню її з іншими об'єктами права інтелектуальної власності, визначаються ефективні способи захисту прав на торговельні марки. Серед наукових праць, присвячених проблемам охорони й захисту торговельних марок, слід відзначити роботи Г.А. Андрощука, Р.В. Гуменного, І.Ю. Кожарської, П.Ф. Немеш, Л.Д. Романадзе та ін. До проблем інтелектуальної власності зверталися здебільшого фахівці з цивільного права, такі як: О.А. Підопригора, О.М. Мельник, С.М. Клейменова, О.М. Пастухов та ін. Представники науки адміністративного права і процесу також вивчали проблеми інтелектуальної власності, наприклад Г.В. Корчевний та Н.П. Дригаль.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є розкриття прав інтелектуальної власності на торговельну марку, передбачених чинним законодавством України. Правова охорона надається знаку, який не суперечить публічному порядку, принципам гуманності й моралі та на який не поширюються підстави для відмови в наданні правової охорони, встановлені законом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Торговельною маркою є будь-яке позначення або будь-яка комбінація позначень, які придатні для вирізнення товарів (послуг), що виробляє (надає) одна особа, від товарів (послуг), що виробляють (надають) інші особи. Такими позначеннями можуть

бути: слова, літери, цифри, зображувальні елементи, комбінації кольорів [10, с. 36].

Основними функціями торгової марки є:

- вирізнення товару або послуг серед інших подібних, що перебувають у цивільному обігу;
- вказівка на походження товару або послуг;
- вказівка на певну якість товару і послуг;
- рекламування даного товару і послуг [12, с. 302].

Марки не повинні вводити в оману споживача, використовуватися для фальсифікованої реклами або нечесної конкуренції.

Суб'єктом права на подання заявки на торговельну марку може бути будь-яка особа. Це передусім громадяни України, іноземних держав та особи без громадянства, а також будь-які юридичні особи України, юридичні особи, постійне місце перебування яких у зарубіжних країнах. Це може бути будь-яке інше об'єднання тих чи інших осіб. Право на подання заявки на знак для товарів і послуг мають також правонаступники зазначених осіб.

Право інтелектуальної власності – це сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини, які виникають із приводу створення, оформлення, використання й охорони результатів інтелектуальної діяльності. Право власності – це право суб'єкта на володіння, користування і розпорядження належним йому майном [7, с. 131].

Зміст права інтелектуальної власності залежить від об'єкта власності. Особливість об'єкта інтелектуальної власності полягає у тому, що він має здатність до тиражування і його копією можуть володіти треті особи від імені власника цього результату. Крім того, володіння може бути володінням фактичного володільця чи власника і похідне володіння, що здійснюється третіми особами від імені власника.

Відповідно до ст. 494 Цивільного кодексу України, набуття права інтелектуальної власності на торговельну марку засвідчується свідоцтвом [1]. Набуття права інтелектуальної власності на торговельну марку, яка має міжнародну реєстрацію або визнана в установленому законом порядку добре відомою, не вимагає засвідчення свідоцтвом.

Отже, виходячи з положень ЦК України, підстави набуття права на торговельну марку можуть бути поділені на дві категорії: ті, що вимагають засвідчення свідоцтвом, та набуття прав без отримання свідоцтва. Крім того, наведені підстави можуть бути поділені

на дві категорії, проте за дещо іншою підставою, а саме: пов'язані з реєстрацією (національна й міжнародна реєстрація прав) та не пов'язані з реєстрацією прав (визнання торговельної марки добре відомою).

Суб'єктами права інтелектуальної власності на торговельну марку є фізичні та юридичні особи. Право інтелектуальної власності на певну торговельну марку може належати одночасно кільком фізичним та (або) юридичним особам [3].

Іноземні громадяни та юридичні особи, які проживають чи мають постійне місце перебування поза межами України, у відносинах із патентним відомством реалізують права через представників у справах інтелектуальної власності [8, с. 97].

Закон передбачає такі види торговельних марок:

- словесні (наприклад, «Таврія», «Славутич»);
- зображувальні (композиція плям, фігур, форм на площині);
- об'ємні (композиції фігур у трьох вимірах – флакони, пляшки тощо);
- комбіновані (сполучення зображувальних, словесних і об'ємних елементів).

Знаки можуть бути виконані в будь-якому кольорі чи поєднанні кольорів [12, с. 320].

Під час реєстрації торговельної марки, відповідно до Закону України «Про охорону прав на знак для товарів і послуг», право на товарний знак виникає з моменту подання заявки на видачу свідоцтва України на знак для товарів і послуг [2]. Обсяг правової охорони, що надається, визначається зображенням знаку та переліком товарів і послуг, внесених до реєстру, і засвідчується свідоцтвом із наведеними в ньому копією внесеного до реєстру зображення знака та переліком товарів і послуг. Свідоцтво на торговельну марку діє протягом 10 років і продовжується установою за клопотанням власника свідоцтва щоразу на 10 років за умови сплати збору за продовження строку його дії [10, с. 55].

Оскільки право інтелектуальної власності на торговельну марку засвідчується свідоцтвом, відповідна заявка подається до патентного відомства і має містити заяву, зображення торговельної марки та перелік товарів, робіт і послуг, для яких реєструється відповідний знак. На основі поданих документів приймається рішення, і протягом місяця з дня його прийняття заявник отримує свідоцтво.

Щодо можливостей захисту прав на зареєстрований знак слід відзначити, що, відповідно

до п. 5 ст. 16 Закону України «Про охорону прав на знак для товарів і послуг», власник свідоцтва може забороняти іншим особам використовувати зареєстрований знак щодо товарів і послуг, споріднених із наведеними у свідоцтві, якщо внаслідок такого використання можна ввести в оману щодо особи, яка виробляє товари чи надає послуги, а також позначення, схоже із зареєстрованим знаком щодо наведених у свідоцтві товарів і послуг або споріднених із наведеними у свідоцтві, якщо внаслідок такого використання можна ввести в оману щодо особи, яка виробляє товари чи надає послуги, або ці позначення і знак можна сплутати [2].

Отже, захист прав на зареєстровану торговельну марку обмежується колом товарів, які визначені у свідоцтві або споріднені з ними. Таким чином, основні засади захисту прав на зареєстровану торговельну марку полягають у такому:

- по-перше, зміст прав на обсяг правової охорони, що надається, визначається зображенням знаку та переліком товарів і послуг, внесених до реєстру, і засвідчується свідоцтвом. Право на торговельну марку виникає з дати подання заявки на отримання свідоцтва;
- по-друге, строк дії свідоцтва обмежений, кожне наступне продовження передбачає внесення плати за підтримання чинності свідоцтва;
- по-третє, власник свідоцтва наділяється правом на використання торговельної марки, виключним правом надавати дозвіл третім особам на використання марки та забороняти неправомірне використання;
- по-четверте, захист надається від неправомірного використання зареєстрованого знаку або позначень, схожих із знаком, щодо товарів, визначених у свідоцтві або споріднених із ними.

Ще однією підставою набуття прав на торговельну марку є міжнародна реєстрація. Враховуючи, що охоронний документ на торговельну марку діє лише в межах країни, яка його видала, та не забезпечує захист прав на торговельну марку в інших країнах, великого значення набуває реєстрація прав на марку в країнах, відмінних від країни її походження.

Міжнародна система реєстрації була запроваджена для спрощення порядку отримання зацікавленими особами охоронних документів на торговельну марку в іноземних країнах. Основними актами, які регулюють відносини у сфері міжнародної реєстрації

торговельних марок, є Мадридська угода та протокол до Мадридської угоди.

Мадридська угода й Мадридський протокол є незалежними договорами, що діють паралельно, членство країн в яких є окремим, проте може частково співпадати. Правову охорону торговельних марок на підставі міжнародної реєстрації в Україні можуть отримати фізичні та юридичні особи іноземних країн, які мають рівні з громадянами України права та обов'язки, відповідно до міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [4].

Будь-які зацікавлені особи, які отримали свідоцтво на торговельну марку в Україні, можуть скористатися також міжнародною системою реєстрації торговельних марок для отримання охорони в інших країнах.

Права на торговельну марку, набуті на підставі міжнародної реєстрації, є чинними протягом строків, установлених Мадридською угодою та/або протоколом до Мадридської угоди. Реєстрація знаків (торгових марок) у Міжнародному бюро проводиться строком на 20 років (за Мадридською угодою) або на 10 років (за протоколом до Мадридської угоди) з можливістю продовження шляхом сплати необхідних зборів.

Ще однією підставою набуття прав на торговельні марки є визнання її добре відомою. Основні особливості набуття прав на торговельну марку на підставі визнання її добре відомою полягають у такому:

1) Добре відомою торгова марка може бути визнана за рішенням суду або Апеляційної палати Державної служби інтелектуальної власності.

2) День, на який торгова марка визнається добре відомою, встановлюється в кожному конкретному випадку органом, який приймає відповідне рішення. Слід відзначити, що день визнання марки добре відомою може набагато передувати дню звернення зацікавленою особою до органів державної влади.

3) На відміну від зареєстрованої торговельної марки правова охорона добре відомої торговельної марки поширюється також на товари й послуги, що не споріднені з тими, для яких знак визнано добре відомим в Україні, якщо використання цього знаку іншою особою щодо таких товарів і послуг вказуватиме на зв'язок між ними та власником добре відомого знаку, а його інтересам, імовірно, буде завдано шкоди таким використанням.

Отже, власник добре відомої торговельної марки набуває права, як і власник свідоцтва

на торговельну марку, а також додаткові можливості захисту прав.

4) Знак визнається добре відомим безстроково. Фактично до тих пір, доки він використовується суб'єктом господарювання, користується попитом та є відомим серед кола споживачів.

5) Під час визнання знаку добре відомим використовуються дещо інші критерії, ніж під час реєстрації. Зокрема, під час визначення того, чи є знак добре відомим в Україні, можуть розглядатися такі фактори, якщо вони є доречними:

– ступінь відомості чи визнання знаку у відповідному секторі суспільства;

– тривалість, обсяг та географічний район будь-якого використання знаку;

– тривалість, обсяг та географічний район будь-якого просування знаку, включаючи рекламування чи оприлюднення та представлення на ярмарках чи виставках товарів та/або послуг, щодо яких знак застосовується.

6) Враховуючи, що торговельна марка визнається добре відомою на невизначений строк, збір сплачується за подання заяви до апеляційної палати чи за подання позовної заяви. При цьому не передбачено будь-яких процедур, пов'язаних із підтриманням статусу торговельної марки як добре відомої [6, с. 101].

Відповідно до ст. 500 ЦК України, будь-яка особа, яка до дня подання заявки на торговельну марку або, якщо було заявлено пріоритет, до дня пріоритету заявки в інтересах своєї діяльності добросовісно використала торговельну марку в Україні або здійснила значну й серйозну підготовку для такого використання, має право на безоплатне продовження такого використання або використання, яке передбачалося зазначеною підготовкою (право попереднього користувача) [2].

Основна відмінність використання права попереднього користувача від попередніх підстав набуття права на торговельну марку полягає у такому:

– по-перше, обмежені можливості використання торговельної марки (лише в межах того використання чи підготовки до використання, які були зроблені до дня подання заявки іншої особи чи дня її пріоритету);

– по-друге, обмежених можливостях розпорядження (право попереднього користувача може передаватися або переходити до іншої особи лише разом із підприємством чи діловою практикою або з тією частиною підприємства чи ділової практики, в яких було викорис-

тано торговельну марку або здійснено значну й серйозну підготовку для такого використання);

– по-третє, у ЦК України не визначено можливості попереднього користувача щодо захисту торговельної марки від неправомірного використання третіми особами.

Набуття прав на торговельну марку на підставі реєстрації та визнання добре відомою надає її власнику найбільш широкий обсяг прав і можливостей захисту.

Важливою підставою набуття прав на торговельні марки є цивільно-правові договори щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. У сфері розпорядження правами на торговельні марки, як правило, укладаються два основні договори: про передання (відчуження) прав на торговельну марку та ліцензійні договори, на підставі яких особа отримує право на використання торговельної марки на тимчасових засадах. Власник свідоцтва може передавати будь-якій особі право власності на знак повністю або щодо частини зазначених у свідоцтві товарів і послуг на підставі договору.

Передача права власності на знак не допускається, якщо вона може стати причиною введення в оману споживача щодо товару й послуги або щодо особи, яка виготовляє товар чи надає послугу. Відповідно до Цивільного кодексу України, зміст прав, які отримує ліцензіат за договором, залежить від виду ліцензії. Якщо право на використання торговельної марки буде надано на умовах виняткової ліцензії, використовувати її зможе виключно ліцензіат [1]. На умовах одниничної ліцензії торговельну марку зможе використовувати як ліцензіат, так і ліцензіар. Якщо ж буде надано невиняткову ліцензію, ліцензіар зможе використовувати торговельну марку, а також укласти відповідні договори з іншими суб'єктами, крім ліцензіата.

Відповідно до ст. 22 Закону України «Про охорону прав на знак для товарів та послуг», ніхто інший, окрім колишнього власника свідоцтва, не має права на повторну реєстрацію знаку протягом трьох років після припинення дії свідоцтва з таких підстав:

– у зв'язку з відмовою власника свідоцтва від нього до закінчення строку його дії;

– у разі несплати збору за продовження строку дії свідоцтва;

– у разі припинення дії свідоцтва за рішенням суду у зв'язку з перетворенням знаку на позначення, що стало загальноживаним як позначення товарів і послуг певного виду після дня подання заявки [2].

Крім того, якщо знак не використовується в Україні повністю або щодо частини зазначених у свідоцтві товарів і послуг протягом трьох років від дня публікації відомостей про видачу свідоцтва або від іншого дня після цієї публікації, будь-яка особа має право звернутися до суду із заявою про дострокове припинення дії свідоцтва повністю або частково.

Припинення чинності свідоцтва із зазначеної підстави не надає її власнику переваги на повторну реєстрацію знаку протягом трьох років. Відповідно, з моменту припинення дії свідоцтва зацікавлена особа зможе використовувати знак, не отримуючи згоди попереднього власника.

Майнові права на торговельну марку може бути припинено достроково:

– якщо торговельна марка перетворилася на загальноживане позначення певного виду товарів чи послуг;

– за ініціативою володільця свідоцтва, за умови, що це не суперечитиме умовам договору або закону.

Підставами для дострокового припинення прав на торговельну марку, відповідно до Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», є:

1. Несплата збору за продовження строку дії свідоцтва.

2. Документ про сплату збору за кожне продовження строку дії свідоцтва має надійти до Державного департаменту інтелектуальної власності до кінця поточного періоду строку дії свідоцтва за умови сплати збору протягом шести останніх його місяців. Збір за продовження дії свідоцтва може бути сплачений, а документ про його сплату – надійти до Державного департаменту інтелектуальної власності протягом шести місяців після встановленого строку. У цьому разі розмір вказаного збору збільшується на 50%. Дія свідоцтва припиняється з першого дня періоду строку дії свідоцтва, за який збір не сплачено.

3. Невикористання торговельної марки в Україні повністю або щодо частини зазначених у свідоцтві товарів і послуг протягом трьох років від дати публікації відомостей про видачу свідоцтва або від іншої дати після цієї публікації.

Підстави і порядок визнання недійсним свідоцтва визначені у ст. 19 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг». Підстави для визнання недійсним свідоцтва на торговельну марку такі:

– невідповідність зареєстрованої торговельної марки умовам надання правової охорони;

– наявність у свідоцтві елементів зображення торговельної марки й переліку товарів і послуг, яких не було в поданій заявці;

– видача свідоцтва внаслідок подання заявки з порушенням прав інших осіб [2].

Визнання недійсними прав інтелектуальної власності на торгову марку здійснюється виключно в судовому порядку. У разі визнання свідоцтва чи його частини недійсними Державний департамент інтелектуальної власності повідомляє про це у своєму офіційному бюлетені "Промислова власність".

Визнання недійсними прав на торговельну марку слід відрізнити від дострокового припинення чинності цих прав (ст. 497 ЦК України). Відмінність між цими інститутами виявляється у:

– підставах;

– порядку (визнання недійсними прав на торговельну марку здійснюється завжди в судовому порядку, тоді як дострокове припинення їх чинності в одних випадках здійснюється Державним департаментом інтелектуальної власності, в інших – судом);

– правових наслідках (на відміну від дострокового припинення чинності прав на торговельну марку в разі визнання недійсними ці права вважаються недійсними від дати подання заявки, тобто від самого початку) [1].

Якщо у зв'язку з достроковим припиненням чинності прав інтелектуальної власності на торговельну марку завдано збитків особі, якій було надано дозвіл на її використання, такі збитки відшкодовуються особою, яка надала зазначений дозвіл, якщо інше не встановлено договором чи законом.

Чинність достроково припинених прав інтелектуальної власності на торговельну марку може бути відновлено у порядку, встановленому законом, за заявою особи, якій ці права належали у момент їх припинення.

Право інтелектуальної власності на торговельну марку може бути визнано недійсними у порядку, встановленому законом. Наприклад, у разі невідповідності зареєстрованої торговельної марки умовам надання правової охорони чи наявності в свідоцтві елементів зображення знака та переліку товарів і послуг, яких не було подано у заявці [12, с. 301].

Проте будь-яка особа, яка до дати подання заявки на торговельну марку або, якщо

було заявлено пріоритет, до дати пріоритету заявки в інтересах своєї діяльності добросовісно використала торговельну марку в Україні або здійснила значну і серйозну підготовку для такого використання, має право на безоплатне продовження такого використання або використання, яке передбачалося зазначеною підготовкою (право попереднього користувача). Право попереднього користувача може передаватися або переходити до іншої особи тільки разом із підприємством чи діловою практикою або з тією частиною підприємства чи ділової практики, в яких було використано торговельну марку або здійснено значну і серйозну підготовку для такого використання.

Висновки з цього дослідження. Підводячи підсумки, можна сказати, що нині торговельні марки стійко ввійшли в повсякденне життя. Зараз намітилася тенденція, згідно з якою кожен суб'єкт підприємницької діяльності прагне мати такий правовий засіб індивідуалізації товарів та послуг, як торговельна марка. Пояснюється це тим, що господарська діяльність пов'язана з необхідністю використання різного роду позначень, які дають можливість розрізняти як суб'єктів, так і результати їх діяльності. Можна стверджувати, нині торговельні марки – це візитні картки у світі бізнесу.

Зміст прав власника торговельної марки суттєво залежить від підстав їх набуття. Найбільш широкий захист та чимало переваг отримують особи, чиї торговельні марки визнані добре відомими, адже строк охорони таких марок необмежений, а захист надається від неправомірного використання позначень щодо товарів, не лише споріднених із товарами чи послугами, для яких така марка використовується, а й для неспоріднених, якщо є загроза введення споживачів в оману. Попри переваги для доведення доброї репутації торговельної марки необхідно навести чимало доказів.

Окрім того, потребують урегулювання питання щодо використання торговельної марки протягом трьох років після закінчення строку її дії, а також можливості виникнення права попереднього користувача у разі визнання торговельної марки добре відомою.

Отже, вдосконалення законодавства у сфері інтелектуальної власності, а найголовніше – дотримання цього законодавства є одним із пріоритетних завдань всіх органів державної влади.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV.
2. Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 09.04.2015 № 317-VIII.
3. Конвенція про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності від 14.07.1967 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nau.kiev.ua.
4. Всесвітня декларація про інтелектуальну власність від 26.06.2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nau.kiev.ua.
5. Паризька конвенція про охорону промислової власності від 20.03.1883 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nau.kiev.ua.
6. Інтелектуальна власність : [навч. посіб. для студ. усіх спеціальностей денної та заочної форм навчання] : у 2-х ч. Ч. 1 / За заг. ред. В.Б. Юскаєва. – Суми : СумДУ, 2014. – 158 с.
7. Інтелектуальна власність: словник-довідник / За заг. ред. О.Д. Святоцького. – К. : Ін Юре, 2013. – Т. 2. – 272 с.
8. Матвєєв Ю.Г. Міжнародна охорона прав на інтелектуальну власність / Ю.Г. Матвєєв. – Х. : Юридична література, 2009. – 224 с.
9. Підпригора О.А., Дроб'язко В.С. Право інтелектуальної власності / О.А. Підпригора, В.С. Дроб'язко. – К. : Ін Юре, 2004. – 672 с.
10. Стефанчук Р.О. Цивільне право України / Р.О. Стефанчук. – К. : Науковий дім, 2014. – 136 с.
11. Цибульов П.М. Основи інтелектуальної власності : [навч. посіб.] / П.М. Цибульов. – К. : Інст. інтел. власн. справа, 2015. – 112 с.
12. Шишка Р.Б. Охорона права інтелектуальної власності: авторсько-правовий аспект / Р.Б. Шишка. – Х. : НУВС, 2012. – 409 с.